

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2560)

สถานะที่มองไม่เห็นของแม่บ้านและ
ภารโรงในพื้นที่ทำงาน
กรณีศึกษาสถาบันอุดมศึกษา
Invisible State of Janitors in Workplace, Case Study Universities

ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์*
Pinyapan Potjanalawan

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาชีวิตของแม่บ้าน-ภารโรงที่ทำงานอยู่ในสถาบันอุดมศึกษา โดยให้ความสำคัญกับพื้นที่ทำงานและพื้นที่พักผ่อนของแรงงาน งานชิ้นนี้ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการปฏิสัมพันธ์ระหว่างแรงงานกับพื้นที่ทำงานภายในสถาบันอุดมศึกษาเป็นหลัก พบว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับสภาพการจ้างงานในสถาบันอุดมศึกษาที่มีอำนาจต่อรองและความมั่นคงต่ำของพวกเขา การดำรงอยู่ของพวกเขาจึงมีลักษณะที่มองไม่เห็น ไม่ปรากฏ หลบซ่อนจากความเปิดเผย โดยส่วนใหญ่เกิดจากการละเลยในการจัดเตรียมพื้นที่ให้กับเขาเหล่านั้น ไม่เพียงเท่านั้นสถานะที่มองไม่เห็นถูกเน้นย้ำมากขึ้นอันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของสถาบันอุดมศึกษาในเชิงนโยบายมากขึ้นด้วย

คำสำคัญ: แม่บ้าน-ภารโรง, แรงงาน, สถาบันอุดมศึกษา, พื้นที่ทางสังคม, คนในสถานะรอง

Abstract

This article aims to study the life of domestic workers and janitors in universities. It focuses on workspace and leisure space of labours. This paper observes the relation between labours and workspace in the university which they have the powerless negotiation. Thus, the existence of them seem to be invisible, hide from the appearance. The universities mostly ignore to manage the space for them. Moreover, the invisible state is emphasized by the change of the university policy.

Keywords: janitor, university, labour, universities, social space, Subaltern

*การอ้างอิงส่วนหนึ่งที่มาจากการสัมภาษณ์อาจารย์ประจำแต่ละแห่ง จำเป็นต้องสงวนนามไว้ เนื่องจากว่า อาจส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูล เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นพนักงานมหาวิทยาลัยที่มีความเสี่ยงต่อการจะถูกเพ่งเล็งต่อฝ่ายบริหารซึ่งจะส่งผลกระทบต่อสภาพการจ้างงานที่ไม่แน่นอนด้วย

บทนำ

บทความนี้นำไปสู่การอภิปรายประเด็นเกี่ยวกับแรงงานแม่บ้าน-ภารโรงที่วางอยู่บนกรอบการวิเคราะห์เรื่องพื้นที่ทำงานของพวกเขา และพื้นที่ดังกล่าวถูกผลิตสร้างขึ้นจากความสัมพันธ์ทางสังคมและสถานะของแม่บ้าน-ภารโรงดังกล่าวในสังคมไทย โดยมีกรณีศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา

กรอบการศึกษา

การศึกษาพื้นที่ของแม่บ้าน-ภารโรงในบทความนี้เชื่อมโยงกับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ว่าด้วย “พื้นที่ทางสังคม” (social space) ของ Henri Lefebvre ที่เห็นว่าพื้นที่มีความหมายเชิงอำนาจ เช่นเดียวกับกลุ่มนักคิดสายหลังโครงสร้างนิยมที่มองปฏิบัติการอำนาจผ่านทางภาษา (Lefebvre, 1991 : 2-4) ในฐานะนักภูมิศาสตร์แรงงานเขาได้ให้ความสำคัญกับพื้นที่ในชีวิตประจำวันของคนในฐานะของแรงงาน เขาเห็นว่าความรู้ปัจจุบันมีส่วนในการรับใช้วิถีการผลิตแบบทุนนิยม จึงเห็นว่าควรจะต้องรู้เท่าทันความรู้ที่ผลิตซ้ำอำนาจว่า “พื้นที่” (ทางสังคม) ก็คือ “ผลผลิต” (ทางสังคม) นั่นคือทุกพื้นที่ล้วนมีวิถีแห่งการผลิตในแบบของมันเอง (Lefebvre, 1991 : 26-27, 31) แนวคิดเช่นนี้มาจากการที่เขาขยายจุดเน้นจากมาร์กซิสต์แบบเดิมที่เน้นวิเคราะห์ตัวปัจจัยการผลิต (the mean of production) ไปสู่การวิเคราะห์การผลิตพื้นที่ (production of space) (Lefebvre, 1991 : 36-37) พื้นที่จึงกลายเป็นหน่วยวิเคราะห์สำคัญในตัวของมันเอง ไม่ใช่ฐานที่ตั้งของปัจจัยการผลิตเท่านั้น เนื่องจากการศึกษาสัมพันธ์กับชนชั้นแรงงานที่มักจะถูกข่มขู่ในพื้นที่ต่างๆ จึงได้หยิบยืมแนวคิด Subaltern หรือ “คนในสถานะรอง” ของนักคิดกลุ่ม Subaltern Studies เข้ามา

พิจารณาในฐานะที่จะช่วยเผยให้เห็นถึงความเป็นชายขอบของบุคคลที่ถูกข่มขู่โดยแนวคิดของกลุ่มนี้ได้นำมาโน้ตค้น Subaltern classes มาจาก อันโตนิโอ กรัมสซีเพื่อใช้อธิบายผู้ที่อยู่สถานะรองที่ขยายการวิเคราะห์ให้ไปไกลกว่าชนชั้นแบบมาร์กซิสต์ดั้งเดิมที่ครอบคลุมไปถึงกลไกทางสังคมและการกดทับ มากกว่าด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ทางการผลิต (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2558 : 153) แต่งานที่รู้จักกันดีก็คือบทความ “Can the Subaltern Speak?” โดย กายาตรี จักรวตี สปีวัก (Gayatri Chakravorty Spivak) (Spivak, 1988) ที่ได้ทำการวิจารณ์กลุ่ม Subaltern Studies ว่าเน้นความเป็นสารัตถะของคนในสถานะรองมากเกินไป และไม่จำเป็นต้องวิเคราะห์หาสารัตถะของคนในสถานะรองในแบบเดียวกับชนชั้นนำ (สิงห์ สุวรรณกิจ, 2558 : 168) ในมุมมองของ กูรมินเธรเค. บรัมบรา (Gurminder K. Bhambra) แนวคิดของกลุ่ม Subaltern อาจแบ่งได้เป็น 2 ช่วง หลังจากทีสปีวักได้วิพากษ์กลุ่มอย่างเข้าเป้า นั่นคือ ช่วงแรกที่เน้นการอธิบายชนชั้นล่างในฐานะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (subaltern’s autonomy/centrality of subaltern voices) และช่วงที่สองคือการศึกษาในฐานะมุมมองของคนในสถานะรอง (subaltern as perspective/subaltern as vantage point of critique) (สิงห์, 2558 : 169) บทความนี้จะให้

ความสำคัญกับมุมมองแบบหลังเป็นหลักผ่านการศึกษาการผลิตพื้นที่อันสัมพันธ์กับผู้ใช้
อย่างกลุ่มแม่บ้านและการโรงในพื้นที่ทำงานของพวกเขา

ขอบเขตการศึกษา

เลือกศึกษาพื้นที่ในอาคารของสถาบันอุดมศึกษา ทางด้านมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์ เหตุผลที่เลือกพื้นที่ดังกล่าวในการศึกษา เนื่องจากข้อพิจารณาสองประเด็น
ประเด็นแรก สถาบันอุดมศึกษา เป็นโลกจำลองพื้นที่แห่งอำนาจที่มีความน่าสนใจด้วยตัว
ของมันเอง ทั้งมีลักษณะที่คล้ายกับบริษัท-โรงงานอันเป็นแหล่งผลิตสินค้า นอกจากนี้
สถาบันอุดมศึกษากำลังเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงหลายประการไม่ว่าจะเป็นระบบ
การกันคุณภาพ การออกนอกระบบของบางมหาวิทยาลัย กลุ่มคนที่ใช้ชีวิตอยู่ก็มีกลุ่มชน
ชั้นที่แตกต่างลดหลั่นกันไป ตั้งแต่ผู้บริหารมหาวิทยาลัย, อาจารย์, นักศึกษา, เจ้าหน้าที่
ทั่วไป รวมไปถึงแม่บ้าน-การโรง พื้นที่สำหรับศึกษามีทั้งในเขตกรุงเทพฯ และเขต
ต่างจังหวัด เพื่อจะได้เห็นลักษณะอันพอจะเปรียบเทียบกันได้ นั่นคือ
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (เชียงราย) และ มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม

แม่บ้าน-การโรง สถานะที่ล่องหนและกำกวม

เมื่อช่วงเดือนสิงหาคม 2559 การแชร์ภาพและเนื้อหาในโลกโซเชียลมีเดียเกี่ยวกับธีร
ภัทร วรรณฤม คณบดีคณะสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปลอมตัวเป็น
พนักงานรักษาความสะอาดในวันปฐมนิเทศของคณะ เพื่อปลุกจิตสำนึกนักศึกษาใหม่ ได้
สร้างความฮือฮาเป็นอย่างยิ่ง โดยเขากล่าวว่า "สาเหตุที่ทำไมเพราะต้องการให้นักศึกษาได้
รู้จักเรียนรู้การมองคนและคุณค่าของทุกคน และมีจิตสำนึกในการรักษาความสะอาด เพื่อ
เป็นประชาชนที่มีคุณภาพในอนาคต" (มติชนออนไลน์, 2559) ผู้เขียนเห็นว่า
ปรากฏการณ์นี้แสดงให้เห็นได้อย่างยิ่งของสภาวะ "ล่องหน" "ไร้ตัวตน" ของพนักงาน
รักษาความสะอาด หรือที่รู้จักกันในนามแม่บ้าน-การโรง

นอกจากนั้น ลักษณะอาชีพและคำเรียกขานยังมีลักษณะที่กำกวมในตัวของพวกเขาเอง
นั่นคือ แม่บ้าน-การโรง พนักงานทำความสะอาด (janitor/cleaner ในที่นี้จะใช้คำว่า
"แม่บ้าน-การโรง") มักจะถูกเหมารวมกับลักษณะงานที่คล้ายกัน ทั้งที่มีความแตกต่างจาก
งานแรงงานอีกชนิดที่มีลักษณะงานที่ใกล้เคียงกันอย่างแม่บ้านในฐานะแรงงาน-งานบ้าน
(Domestic workers) นับว่าฝ่ายหลังมีประเด็นระดับนานาชาติที่องค์กรแรงงานระหว่าง
ประเทศ (ILO) ให้ความสำคัญในการปรับปรุงมาตรฐานสิทธิแรงงาน-งานบ้าน
(Domestic workers ในที่นี้จะใช้คำว่า "แม่บ้าน") เมื่อปี 2554/2011 (International
Trade Union Confederation, 2010: 9) ปัญหาของแรงงาน-งานบ้าน มักจะมีมิติที่
ซ้อนขึ้นมาอีกส่วน นั่นคือ สัมพันธ์กับแรงงานข้ามชาติ-ข้ามทวีปอีกด้วย ดังที่เห็นได้จาก
ข่าวการละเมิดสิทธิแม่บ้านในพื้นที่ครัวเรือนอยู่เสมอ เช่น ปัญหาแม่บ้านกัมพูชาที่ถูกผู้
ว่าจ้างชาวมาเลเซียข่มเหงเมื่อปี 2554 จนมีการสั่งระงับการส่งแม่บ้านที่มาเลเซีย

(กรุงเทพมหานครออนไลน์, 2559) ขณะที่รัฐบาลอินโดนีเซียมีแผนจะทยอยลดการส่งออกแรงงานหญิงที่เป็นแม่บ้านไปยังมาเลเซีย สิงคโปร์ ฮองกง ตะวันออกกลางและภูมิภาคอื่นๆ โดยเฉพาะเหตุการณ์ที่แม่บ้านอินโดนีเซียถูกทำร้าย เมื่อปี 2557 เป็นข่าวใหญ่ไปทั่วโลก หรือกรณีที่แม่บ้านชาวอินโดนีเซียถูกผู้ว่าจ้างชาวฮองกงทำร้าย จนตัดสินใจต่อสู้กลับด้วยวิธีทางกฎหมาย กล่าวกันว่าในฮองกงมีแรงงานต่างชาติทำงานแม่บ้านจำนวนกว่า 325,000 คน ส่วนใหญ่มาจากอินโดนีเซียและฟิลิปปินส์ และมีอยู่บ่อยครั้งที่พวกเขาจะถูกทารุณโดยผู้ว่าจ้าง สถานะของแม่บ้านอินโดนีเซียในสิงคโปร์ และมาเลเซียยังมีปัญหาเช่นกัน ไม่ว่าจะถูกทำร้ายร่างกายโดยนายจ้างผู้หญิงในประเทศแรก เมื่อปี 2010 หรือการถูกเหยียดหยามและทำร้ายร่างกายในมาเลเซีย (ทีมข่าวแรงงาน ประชาไท, 2558 ก.) กระทั่งกรณีแม่บ้านอินโดนีเซียฆ่านายจ้างและคนในครอบครัว แล้วถูกตัดสินประหารชีวิตที่ชาวดืออาระเบียถึงสองราย ในเดือนเมษายน 2558 (ทีมข่าวแรงงาน ประชาไท, 2558 ข.) ในสหราชอาณาจักรเอมิเรตส์พบว่า มีแม่บ้านกว่า 146,000 คนที่ส่วนใหญ่มาจากฟิลิปปินส์, อินโดนีเซีย, อินเดีย, บังกลาเทศ, ศรีลังกา, เนปาล และ เอธิโอเปียมีสถานะที่ย่ำแย่ จนองค์กรฮิวแมนไรท์วอทช์ได้ออกมาเรียกร้องให้ปรับปรุงสภาพการจ้างงานในปี 2557 (ประชาไท, 2559 ค.) ล่าสุดองค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) ได้เปิดเผยสภาพการจ้างงานที่ย่ำแย่ในอาซิฟ "แม่บ้าน" (ประชาไท, 2559 ก.) ว่าร้อยละ 90 หรือ 60 ล้านคนจาก 67 ล้านคนของคนทำงานบ้านในโลกไม่สามารถเข้าถึงสวัสดิการ-ประกันสังคม งานบ้านถูกมองว่าเป็นงานที่ถูกประเมินคุณค่าต่ำและไม่ได้รับการปกป้องโดยกลุ่มแรงงานข้ามชาติถือเป็นกลุ่มที่เปราะบางที่สุด และส่วนใหญ่แล้วคนทำงานบ้านกว่าร้อยละ 80 เป็นผู้หญิง

ในประเทศไทยมีองค์กรที่เรียกร้องเพื่อสิทธิของแม่บ้านอย่างเช่น เครือข่ายปฏิบัติการเพื่อแรงงานข้ามชาติ เครือข่ายแรงงานหญิงคนทำงานบ้านสากล มูลนิธิร่วมมิตรไทย-พม่า มูลนิธิเพื่อนหญิง มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ ฯลฯ ได้มีการประเมินตัวเลขในปี 2553 ระบุว่าจำนวนคนทำงานบ้าน หรือแม่บ้านมีจำนวนกว่า 4 แสนคน สร้างเม็ดเงินสะพัดกว่า 27,000 ล้านบาท แต่พวกเขาไม่ได้รับการคุ้มครอง และสวัสดิการพื้นฐานที่พวกเขาควรจะได้รับ รวมไปถึงการให้ทำงานเกินหน้าที่ที่ควรจะทำ และการถูกล่วงละเมิดทางเพศ จากข้อมูลนี้คนทำงานบ้านออกเป็น 3 ประเภท คือประเภทที่หนึ่ง เป็นงานบริการคนทำงานบ้านที่คนไทยทำในประเทศปี 2550 มีจำนวนกว่า 225,000 คน เม็ดเงินหมุนเวียนในระบบเศรษฐกิจ 1,100 ล้านบาท ประเภทที่สองเป็นแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานเป็นคนทำงานบ้าน ปี 2550 มีประมาณ 150,000 คน สร้างเม็ดเงินหมุนเวียนประมาณ 9,000 ล้านบาทโดยแรงงานกลุ่มนี้จะมีค่าแรงขั้นต่ำอยู่ที่ 3,000-5,000 บาท ต่อเดือน ประเภทที่สาม คือแรงงานคนทำงานบ้านที่เป็นคนไทย แต่ไปเป็นคนทำงานบ้านที่ต่างประเทศมีประมาณ 25,000 คนในปี 2550 สร้างเม็ดเงินเข้าประเทศมากกว่า 7,000 ล้านบาท (คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.), 2553)

กระทั่งบทความเร็วๆนี้ของเก่งกิจ กิติเรียงลาภที่สนทนากับงานเขียนของแล ดิลกวิทยรัตน์เมื่อสามสัปดาห์ก่อน (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2558) ที่ว่าด้วยงานบ้าน (housework) ของผู้หญิงที่มักไม่ถูกนับเป็นงาน แต่ถือเป็นลักษณะเฉพาะ และงานบ้านมีส่วนสำคัญต่อการ

สร้างมูลค่าส่วนเกินในระบบทุนนิยม และงานบ้านไม่ใช่งานแห่งความรัก แต่คือการกดขี่ชุดรีดที่สังคมนิยมกระทำต่อผู้หญิงผ่านระบบครอบครัวที่ผู้ชายเป็นใหญ่โดยผ่านสิ่งที่เรียกว่ารัก เช็กซ์ เรือนร่างและการใช้แรงงาน ผ่านการแยกงานบ้านออกจากงานนอกบ้าน

ในที่นี้ไม่ได้มองว่า แม่บ้าน-งานบ้านเป็นเรื่องที่ไม่สำคัญหรือไม่ควรถกเถียง แต่ผู้เขียนเห็นว่ามิติที่กล่าวมานั้นได้รับความสนใจกันอยู่บ้างแล้ว จึงสนใจที่จะนำเสนอมุมมองของแม่บ้าน-ภารโรงที่เป็นแรงงานแม่บ้านที่อยู่ในพื้นที่นอกบ้านมากกว่า ในทางกลับกันแม่บ้าน-ภารโรงเหล่านี้ ก็คงเป็นแรงงานงานบ้านที่กลายเป็นแรงงานที่ไม่ถูกนับเช่นกันในที่พักอาศัยของพวกเธอเช่นเดียวกับที่แล และแก๊งกิจได้นำเสนอนั่นเอง

แม่บ้าน-ภารโรงในความหมายแบบ Janitor/cleaner เป็นประเด็นที่ถูกกล่าวถึงไม่มากเท่าใดนัก อาจเป็นเพราะพวกเขาคือ แรงงานในชีวิตประจำวันที่คล้ายกับจะมีสถานภาพที่มั่นคงกว่า หรือไม่ตกเป็นชาวที่ถูกลวงละเมิดมากนัก ทั้งที่พวกเขาไม่มีองค์กรจัดตั้ง ไม่มีองค์กรสนับสนุนและเรียกร้องสิทธิให้พวกเขาเหมือนอย่างอีกกลุ่มหนึ่งที่มักพ่วงประเด็นชาติพันธุ์, ประเด็นเพศสภาวะ, ประเด็นสภาพแรงงาน ฯลฯ จึงอาจเรียกได้ว่าพวกเขาเป็นคนที่ไม่มีปากเสียงและ ไร้ตัวตนเป็นอย่างยิ่ง

อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าจะไม่มีการศึกษาประเด็นนี้ เก่งกิจได้กล่าวไว้บ้างในบทความเดียวกันว่า งานนอกบ้านที่ผู้หญิงเข้ามามีบทบาทมากขึ้นคือการทำงาน "นอกบ้าน" ตัวเอง แต่ในนามบริการบ้านของคนอื่น หรือรูปแบบการจ้างงานผู้หญิงในภาคบริการที่แตกต่างจากโรงงานของผู้ชาย เนื่องจากผู้หญิงถูกกีดกันออกจากการรวมกลุ่มเป็นสหภาพแรงงาน และการทำงานกระจายไปตามบ้านคน และรูปแบบการจ้างงานอย่างไม่เป็นทางการทำให้พวกเธอไม่มีอำนาจต่อรองค่าแรง มีค่าแรงที่ต่ำกว่ามาตรฐานการยังชีพ (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2558) แม้เก่งกิจจะไม่กล่าวถึงแม่บ้าน-ภารโรงโดยตรง แต่ในสภาพการจ้างงานของพวกเขาก็มีลักษณะใกล้เคียงที่ว่า ดังจะเห็นได้จากบทความที่ให้ภาพพวกเขาอย่างชัดเจนคือ "พนักงานทำความสะอาด 'คุณพี่-คุณน้า-คุณป้า-คุณย่า-คุณยาย' ในที่ทำงาน" (ประชาไท, 2559 ข.) ได้มีการจำแนกว่า การจ้างงานพนักงานทำความสะอาดในสถานประกอบการและหน่วยงานต่างๆ จะมีอยู่ 3 รูปแบบคือ 1. สถานประกอบการนั้น ๆ จ้างเป็นพนักงานประจำโดยตรง 2. สถานประกอบการนั้น ๆ จ้างเป็นพนักงานชั่วคราว และ 3. สถานประกอบการนั้น ๆ จ้างผ่านบริษัทเหมาช่วง การจ้างในรูปแบบแรกค่อยๆ ลดลง และหันมาใช้การจ้างผ่านบริษัทเหมาช่วงแทนเพื่อลดต้นทุนด้านสวัสดิการ และเลี่ยงภาระหน้าที่ตามกฎหมาย ซึ่งรวมไปถึงงานรักษาความปลอดภัย งานซ่อมบำรุง ในที่นี้นิยามของแม่บ้าน-ภารโรงนับว่าอยู่ภายใต้สภาพการจ้างงานทั้งสามประเภท ดังที่กล่าวไปแล้วคนกลุ่มนี้ไม่มีองค์กรจัดตั้งที่เข้มแข็งเพื่อเรียกร้องสภาพการจ้างงานที่ดีกว่าเดิม การศึกษาบางแห่งพบว่า พนักงานทำความสะอาดหญิงในบริษัทเหมาทำความสะอาด ไม่ได้มีการรวมตัวกัน มีเพียงการสานสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมอาชีพเพื่อผลประโยชน์การแลกเปลี่ยนข่าวสาร เป็นพื้นเพียงหนึ่งที่เอาตัวรอดในระบบการจ้างงานจากบริษัทหนึ่งไปสู่อีกบริษัทหนึ่ง

แม่บ้าน-การโรง แรงงานที่ถูกทำให้ไร้ตัวตนในสถานศึกษา

ในมุมมองของคนในสถานระรองหรือ Subaltern แม่บ้าน-การโรง ถือเป็นแรงงานที่มีสิทธิและเสียงที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและกลุ่มก้อนของตนอยู่น้อยมาก หลายปีที่ผ่านมามีตำแหน่งการโรงหรือ นักการการโรงในสถานศึกษาระดับประถมศึกษา-มัธยมศึกษา กระทั่งมหาวิทยาลัยมีสถานะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยที่อาจกล่าวได้ว่า เงินเดือนน้อย สถานภาพทางสังคมต่ำ แต่อาจจะมีความมั่นคง ก่อนจะเปลี่ยนสถานะไปสู่สภาพการจ้างที่มั่นคงน้อยลงเรื่อย งานวิจัยในปี 2529 (सानิต สมมิตร, 2529 : 9-10 และ 37-38) พบว่าพวกเขา มีบทบาท 3 ประเภทนั่นคือ งานประจำ ได้แก่ เปิด ปิดสำนักงาน ทำความสะอาดห้องเรียน อาคารเรียน ดูแล ตกแต่งรักษาความสะอาดบริเวณโรงเรียน จัดหาน้ำดื่ม น้ำใช้ในโรงเรียน การซ่อมแซม วัสดุ ครุภัณฑ์ของโรงเรียน บำรุงดูแลรักษาต้นไม้ในโรงเรียน การอยู่เวรยามรักษา ทรัพย์สิน และเดินหนังสือทั้งในและนอกโรงเรียน เป็นต้น งานในลักษณะมอบหมาย เป็นงานที่ผู้บริหารโรงเรียนคือครูในโรงเรียนมอบหมาย ให้ นักการการโรงปฏิบัติเป็นครั้งคราว งานพิเศษ เป็นงานที่ปฏิบัตินอกเหนืองานประจำ และงานที่ได้รับมอบหมาย เช่น งานส่วนรวมในชุมชนหรืองานระดมที่ผู้บังคับบัญชาหน่วยเหนือขึ้นไปสั่งการมา

ไม่เพียงเท่านั้นในงานวิจัยนี้ยังนำเสนอว่า ในมุมมองของการโรงพวกเขามีขอบข่ายคือ ซ่อมแซมวัสดุ ครุภัณฑ์ของโรงเรียน, การรักษาความปลอดภัยในทรัพย์สินของโรงเรียน, การปรับปรุง ตกแต่งอาคารและบริเวณโรงเรียน, การรักษาความสะอาดของอาคารเรียน และบริเวณโรงเรียน, การให้บริการแก่คณะครู งานของการโรงจึงอาจเรียกได้ว่าเป็น "คนรับใช้" ของครูในสถานศึกษานั้นเอง จึงไม่แปลกที่ทัศนคติของการโรงนั้นมีความน้อยเนื้อต่ำใจว่าประกอบอาชีพที่ต่ำต้อย

ด้วยภารกิจที่เกี่ยวข้องกับงานซ่อมบำรุงทั้งหลาย ส่วนใหญ่ในยุคเดิมนั้นการโรงจึงมักเป็นเพศชาย ภาพของการโรงนั้นอาจซ่อนทับได้กับตัวละครอย่าง "ไอ้ฟัก" ในนวนิยาย คำพิพากษาของชาติ กอบจิตติ ที่จัดพิมพ์ครั้งแรกในปี 2525 ความผูกพันของตำแหน่งนี้อยู่บนความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่มีลำดับชั้นดังนั้นการจ้างงานและสภาพการจ้างงานจึงมีลักษณะที่กินเวลาส่วนตัวเข้าไปด้วย เนื่องจากว่าผู้บังคับบัญชาพวกเขามีอำนาจให้คุณให้โทษ ดังที่พบการร้องเรียนว่า การพิจารณาความดีความชอบไม่ยุติธรรม งานวิจัยได้ระบุปัญหาของการโรง คือ เรื่องวัสดุเครื่องมือขาดแคลน ไม่เพียงพอ ภาระงานที่มาก และเนื่องจากเป็นผู้รักษาความสะอาด ก็ต้องเจอกับปัญหาความไม่ร่วมมือจากนักเรียน ความไม่มั่นคงของพวกเขายังมีประเด็นเกี่ยวกับที่พักอาศัยอยู่ด้วย (सानิต สมมิตร, 2529 : 61)

อย่างไรก็ตาม การโรงได้กลายเป็นตำแหน่งของเพศหญิงมากขึ้นเรื่อยๆ และไม่ทราบว่าจะตั้งแต่เมื่อใด จนพบว่าบางแห่งได้ประกาศรับสมัครลูกจ้างชั่วคราวในตำแหน่ง "นักการการโรง (แม่บ้าน)" ที่ระบุคุณสมบัติผู้สมัครว่าเป็น "เพศหญิง" ในอัตราเงินเดือน 4,870 บาท (ประกาศโรงเรียนแม่ทวียาคม เรื่อง ประกาศรับสมัครลูกจ้างชั่วคราว ตำแหน่ง นักการการโรง (แม่บ้าน), 2557) แต่บางแห่งก็แยกตำแหน่ง "นักการการโรง" กับ "แม่บ้านทำความสะอาด" ออกจากกันและไม่แยกเพศ ในอัตราเงินเดือน 7,740 บาททั้งคู่ (ประกาศวิทยาลัยเทคนิคสัตหีบ เรื่อง การรับสมัครลูกจ้างนักการการโรงและแม่บ้านทำ

ความสะอาด, 2559) บางแห่งตำแหน่งนักรการภารโรง แยกออกเป็น นักรการภารโรง (แม่บ้าน) และ นักรการภารโรง (ภาคสนาม) อัตราเงินเดือน 5,340 บาท (สำนักประชาสัมพันธ์จังหวัดนครนายก, 2558) แต่ที่ต่างออกไปคือ โรงเรียนที่อยู่นอกระบบราชการไทย พบว่า โรงเรียนนานาชาติเซนต์แอนดรู จ.ระยอง ให้ความสำคัญกับงานแม่บ้าน-ภารโรง โดยพบว่ามีการจ้างในสัดส่วนที่สูง พบว่า จ้างแม่บ้านจำนวนสี่สิบกว่าคน ต่อจำนวนนักเรียนประมาณ 250 คน ครูแปดสิบกว่าคน และยังมีสวัสดิการค่อนข้างดี กล่าวคือ เงินเดือนเริ่มที่ 10,000 บาท และมีช่วงเวลาทำงาน 5 วัน หยุด 2 วัน (ธนรรค เวชสุนทร, 2559)

แม่บ้าน-ภารโรง เป็นบุคคลที่มีตำแหน่งแห่งที่ชัดเจนก็จริง แต่กลับเป็นคนที่ไม่ถูกมองเห็น เมื่อเทียบกับแม่บ้าน (domestic workers) เนื่องจากเป็นคนที่มีการะเบิดในพื้นที่สาธารณะหรือกึ่งสาธารณะที่สังคมไทยมักไม่ใส่ใจอยู่แล้ว ต่างจากแม่บ้านที่ถูกจ้าง หรือแรงงานแม่บ้านที่อยู่ในครัวเรือน ที่การทำควมสะอาดและใส่ใจควมสัมพันธ์ของกิจการและผู้คนในบ้านเป็นเรื่องที่ใกล้ตัว และอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและความสัมพันธ์นั้นไม่ถูกจัดการ ยังไม่ต้องนับว่า กรณีแม่บ้านนั้นได้รับความสนใจในระดับนานาชาติมากยิ่งขึ้น ขณะที่ตำแหน่งแม่บ้าน-ภารโรง กลับถูกละเลย ประเด็นดังกล่าวถูกยกขึ้นมาเป็นประเด็นอย่างยาวนานจนเรื่องสหภาพแรงงานด้านแม่บ้าน-ภารโรง และพนักงานทำความสะอาดเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการ (Justice for Janitors History Project, 2016) แต่ในสังคมไทยนั้น ให้ความสำคัญน้อยมากกับสภาพการจ้างงานอยู่แล้ว การเรียกร้องของสหภาพแรงงานกลับไปเข้มแข็งอยู่กับเหล่าแรงงานที่มีรายได้และความมั่นคงเป็นอย่างดีในองค์กรวิสาหกิจอย่าง การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, การรถไฟแห่งประเทศไทย, การบินไทย ฯลฯ และแทบไม่ได้เป็นพลังที่รวมกันเคลื่อนไหวเพื่อแรงงานกลุ่มอื่นอย่างมีประสิทธิภาพมากนัก

แม่บ้าน-ภารโรง แรงงานที่ถูกทำให้ไร้ตัวตนในสถาบันอุดมศึกษา

“ผมแทบจะไม่เจอตัวเขา แต่รับรู้ถึงการมีอยู่ของเขาได้ผ่านอุปกรณ์ทำความสะอาดและถังขยะที่ถูกเอาไปเททิ้งแทบทุกครั้งที่ผมเข้าห้อง”

อาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ไม่เปิดเผยนาม
29 สิงหาคม 2559

แต่เดิมในระบบราชการแม่บ้าน-ภารโรงมีตำแหน่งโครงสร้างอย่างชัดเจน รวมถึงมีพื้นที่อย่างห้องพักรอย่างเป็นสัดส่วน ผู้เขียนเข้าใจว่ามาจากโครงสร้างบุคลากรข้าราชการที่สัมพันธ์กับพื้นที่และครุภัณฑ์ในฐานะ “ของหลวง” ที่หมายถึง “ของรัฐ” ไม่ใช่ “สาธารณะ”

ขณะที่สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาของรัฐที่กำลังเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในเงื่อนไขการออกนอกระบบไปสู่การเป็นสถาบันอุดมศึกษาภายใต้กำกับของรัฐที่มีการจัดการบริหารแบบเอกชนมากขึ้น หรือการที่มหาวิทยาลัยรัฐอีกส่วนที่แม้จะยังไม่ออกนอกระบบแต่ก็ต้องปรับตัวมากขึ้นไปด้วย สภาพการจ้างงานแม่บ้าน-ภารโรง จึงมีอยู่สามประเภททั้งมีสถานะเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อยหรือลูกจ้างประจำ, ลูกจ้างชั่วคราว และแม่บ้านที่ถูกส่งมา

จากบริษัททำความสะอาด

ตำแหน่งนักรงการภารโรงก็เริ่มมีการเปลี่ยนสถานะจากนักรงการภารโรงที่คอยทำความสะอาดไปเป็นนักรงการที่ดูแลวัสดุอุปกรณ์และซ่อมแซมอุปกรณ์ทั้งหลาย โดยที่ผู้รักษาความสะอาดจะมาจากบริษัทดังที่กล่าวไปแล้ว กรณีเช่นนี้เกิดขึ้นที่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (หรือที่รู้จักกันในนามวิทยาลัยเพาะช่าง) (อาจารย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง) ไม่เปิดเผยนาม, 2559) บางแห่งตำแหน่งนักรงการภารโรงก็ทยอยเกษียณ และมหาวิทยาลัยก็เลือกที่จะจ้างในฐานะลูกจ้างประจำ หรือลูกจ้างชั่วคราว กระทั่งการจ้างผ่านบริษัทรักษาความสะอาด

พื้นที่ต่ำศักดิ์-พื้นที่แห่งความไร้ตัวตน

ห้องและพื้นที่อาคารต่างๆ ถูกออกแบบมาเพื่อตอบสนองโครงสร้างการบริหารงานบุคคลและกิจกรรมที่ถูกกำหนดมาจากผู้บริหารที่ต้องการให้พื้นที่นั้นรับใช้ใครและกิจกรรมอะไร สิ่งเหล่านี้ก็คือ แนวคิดการผลิตพื้นที่ที่บทความนี้ให้ความสำคัญนั่นเอง สิ่งที่เกี่ยวข้องไม่ได้เลยคือ การกำหนดลำดับความสำคัญของพื้นที่ต่างๆ ไม่เพียงเท่านั้นในสังคมไทยยังมีมิติที่ซ่อนเข้ามาอีกนั่นคือ มิติของลำดับศักดิ์ของผู้ใช้อาคาร การใช้สอยของพื้นที่ถูกกำหนดด้วยสถานะทางสังคม ดังที่เราจะเห็นได้ถึงการแบ่งแยกห้องน้ำ ที่นอกจากจะแบ่งจากความเป็นชาย-หญิงแล้ว ยังแบ่งแยกระหว่างห้องน้ำอาจารย์-นักศึกษา หรือในทำอากาศยานบางแห่งนอกจากจะมีห้องรับแขกพิเศษแล้ว ยังมีการกำหนดห้องทรงพระอักษรสำหรับพระราชวงศ์แยกมาอีกต่างหาก ในภาพที่ตัดกันพื้นที่ของแม่บ้าน-ภารโรง นับเป็นพื้นที่ที่อยู่ในลำดับขั้นต่ำที่สุดสะท้อนกับแนวคิดพื้นที่ทางสังคมที่ถูกกำหนดหรือผลิตโดยผู้มีอำนาจ

บางแห่งได้จัดพื้นที่ไว้อย่างเป็นสัดส่วนเช่นกรณีห้างเซ็นทรัลพลาซ่า ลำปาง จัดเตรียมไว้บริเวณที่จอดรถชั้นใต้ดิน กันเป็นคอกและมีโต๊ะและม้านั่งยาวให้ ซึ่งบริเวณดังกล่าวยังใช้ร่วมกับพื้นที่นั่งพักสูบบุหรี่ แต่บางแห่งที่อาคารไม่ได้จัดเตรียมไว้ทำให้เหล่าแม่บ้านต้องปรับตัวเพื่อใช้ช่องว่างแม้เล็กน้อยเพื่อใช้สอยโดยพวกเขาเอง เช่น ห้องเก็บของในห้องน้ำสนามบิณสุวรรณภูมิ ฯลฯ

ในสถาบันศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่มีกิจกรรมหลักก็คือ การเรียนการสอน และการสนับสนุนกิจกรรมดังกล่าว ดังนั้นอาคารจึงให้ความสำคัญลดหลั่นกันลงมานั่นคือผู้บริหาร อาจารย์ นักศึกษา บุคลากรมหาวิทยาลัยและแม่บ้าน-ภารโรง เมื่อพิจารณาแล้วผู้ใช้อาคารสามประเภทแรก ไม่ได้มีลักษณะการใช้สอยอาคารที่ติดอยู่กับพื้นที่อย่างตายตัวนักในเวลาทำการ

ขณะที่บุคลากรมหาวิทยาลัย แม่บ้าน-ภารโรงเป็นผู้ที่อยู่กับอาคารดังกล่าว พวกเขาอยู่ในอาคารด้วยระเบียบข้อจำกัดที่ผูกมัดพวกเขา ดังที่เห็นได้จากคำสั่งราชการให้พวกเขาอยู่เวร เจื่อนไขดังกล่าวกลายเป็นภาระหนักอึ้งที่พวกเขาไม่มีอำนาจ แต่ต้องรับผิดชอบพื้นที่ ดังเห็นได้จาก คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1944/2538

“จำเลยเป็นลูกจ้างประจำของวิทยาลัยครูซึ่งสังกัดอยู่กับโจทก์ทำหน้าที่ยามรักษาการณ์และรักษาความปลอดภัย จำเลยมีหน้าที่เข้าเวรตั้งแต่เวลา 24 นาฬิกาถึง 6 นาฬิกาวันรุ่งขึ้น ปรากฏว่ามีคนร้ายจัดหน้าต่างเข้าไปลักเอาเครื่องอัดสำเนาเอกสารในอาคารหลังหนึ่งซึ่งมีเวรประจำตึกเฝ้าอยู่ 1 คนโดยยังมีอาจารย์เวรและอาจารย์ผู้ตรวจเวรคอยดูแลตรวจตราอีกชั้นหนึ่งตามระเบียบของเวรประจำตึกมีสิทธินอนได้ ส่วนยามต้องตรวจตราทั่วบริเวณไม่มีสิทธินอนพัก จนกว่าจะออกเวรยามจะต้องตรวจตราความเรียบร้อยตลอดเวลา เมื่อโจทก์ไม่ได้นำสืบให้เห็นว่า หลังจากจำเลยได้เข้ารับเวรต่อจากผลัดก่อนแล้วนั้น จำเลยทั้งสองมีหน้าที่ต้องสำรวจพื้นที่และทรัพย์สินในอาคารให้ครบทั้ง 30 อาคารซึ่งโดยวิธีของผู้มีหน้าที่อยู่ยามที่ต้องดูแลบริเวณที่มีพื้นที่ถึง 150 ไร่และมีอาคารถึง 30 อาคาร ขณะที่มีการเข้าเวรเพียงผลัดละ 2 คน ทั้งไม่มีระเบียบชัดเจนให้กระทำ การดังกล่าวจำเลยไม่น่าจะต้องใช้ความระมัดระวังถึงระดับนั้นอีกทั้งของอาจจะหายในช่วงการอยู่เวรยามของผลัดก่อนก็ได้จึงฟังไม่ได้ว่าจำเลยทั้งสองประมาทเลินเล่อทำให้ทรัพย์สินของโจทก์เสียหายไม่เป็นการละเมิดต่อโจทก์” (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1944/2538, 2538)

แม้ว่าคดีความเกี่ยวข้องกับการอยู่เวรจะตัดสินให้พวกเขาไม่ต้องรับผิดชอบพื้นที่อันกว้างขวาง แต่ภายใต้ระบบสายบังคับบัญชา การตรวจสอบ และการสอบสวนเชิงวินัยนั้น ได้กดให้พวกเขาแบกภาระที่มองไม่เห็นนั้นอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามการอยู่เวรนอนเฝ้าอาคารไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะกับแม่บ้าน-ภารโรง ในสถานที่ราชการอื่นๆ ข้าราชการบางส่วนก็ต้องอยู่เวร เช่น กรณีครูเวรที่ตกเป็นคดีในปี 2523 เนื่องจากว่าโรงเรียนถูกจัดในวันที่เขาอนเวรอยู่ (คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1996/2523, 2523)

พื้นที่พักผ่อน/ห้องพักของแม่บ้าน-ภารโรงในสถาบันอุดมศึกษา

ภาระและหน้าที่ของแม่บ้าน-ภารโรงนั้น สัมพันธ์กับสภาพการทำงานอย่างยิ่ง กรณีของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ วิทยาลัยเพาะช่าง ที่กล่าวไปแล้วพวกนักการเดิมยังมีห้องพักเดิมที่เคยเตรียมไว้ให้ แต่สำหรับแม่บ้าน-ภารโรงที่มากับบริษัททำความสะอาดกลับไม่มีพื้นที่ดังกล่าว ต้องนั่งตามโถงทางเดินแต่ละชั้นไป (อาจารย์มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง) ไม่เปิดเผยนาม, 2559) เช่นเดียวกับที่ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรได้จ้างบุคลากรไว้สองประเภท นั่นคือ ลูกจ้างประจำที่ทำความสะอาดในแต่ละภาควิชา กับ พนักงานทำความสะอาดบริษัทที่รับผิดชอบบริเวณอาคารเรียน กลุ่มแรกจะมีที่นั่งพักให้เป็นกิจจะลักษณะ แต่ส่วนหลังจะเป็นพื้นที่คล้ายๆ ห้อง บริเวณห้องเก็บวัสดุ ใกล้ห้องน้ำ หรือกระทั่งตามบันได (คมกฤษ ้วยเต็งเต่ง, 2559)

นอกจากงานทำความสะอาดและงานที่เกี่ยวข้องเช่น การเปิด-ปิดห้องเรียน ล้างจาน ฯลฯ แล้ว พวกแม่บ้าน-ภารโรงยังทำหน้าที่เป็นผู้ที่อำนวยความสะดวกให้กับคณาจารย์ สำหรับลูกจ้างประจำพวกเขาอาจจะต้องนอนเฝ้าเวรด้วย อย่างกรณีของคณะมนุษยศาสตร์ ม.เชียงใหม่พบว่า ผู้ที่เป็นเจ้าหน้าที่ ไม่ว่าจะพนักงานส่วนงาน ลูกจ้างประจำ พนักงานมหาลัย ยกเว้นอาจารย์ หากมีเงินเดือนต่ำกว่า 30,000 บาท พวกเขามีหน้าที่ต้องอยู่เวร

สำหรับพวกเงินเดือน 30,000 บาทขึ้นไป จะต้องรับผิดชอบมาตรวจเวอร์ โดยจะแบ่งเป็น เวิร์กกลางคืนที่มีทุกวัน ส่วนนี้จะเป็นหน้าที่ของบุคลากรชาย ส่วนเวิร์กกลางวันในวันเสาร์-อาทิตย์จะเป็นของบุคลากรหญิง และเคยมีปัญหากรณีที่มีการเฝ้าเวิร์กกลางคืน แล้วเจ้าหน้าที่คนสวนผู้เฝ้าเฝ้าพบว่า ในห้องพักอาจารย์ลึ้มปิดพัดลม แล้วเกิดไฟไหม้พัดลมจึง ทูบกระจกเพื่อเข้าไปดับไฟ แต่กลับโดนสบอว่า เหตุใดถึงทูบกระจก เหตุใดไม่เอาถุงแฉมา ไซ้ห้อง (พนักงานมหาวิทยาลัยสายสนับสนุน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่เปิดเผยนาม, 2559) ในวันธรรมดาที่พวกเขาไร้อำนาจ และตัวตนบนพื้นที่ดังกล่าว กลับเป็นว่าพวกเขาต้องมาแบกรับผิดชอบนอกเวลาราชการในนามของการเฝ้าเฝ้าอาคาร สถานที่เสียอีก

ยังมีกรณีที่ฟังดูลึกลับด้วย อาจารย์ท่านหนึ่งกล่าวว่า เขาพบแม่บ้าน-ภารโรง ประมาณ 1-2 ครั้ง ในระยะเวลา 8-9 เดือน แต่ที่บ่อยกว่ากลับเจอเพียงร่องรอยบางอย่างเท่านั้น เช่น อุปกรณ์ทำความสะอาด หรือถังขยะที่ถูกนำไปทิ้งแล้วในวันใหม่ (อาจารย์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่เปิดเผยนาม, 2559) ยิ่งแสดงให้เห็นถึงสภาวะที่ไร้ตัวตนของแรงงานเหล่านี้

จากการสำรวจเบื้องต้นของผู้เขียน พบว่าพื้นที่สำหรับพักผ่อน/ห้องพักของแม่บ้าน-ภารโรงอาจจำแนกได้เป็น 4 ประเภทนั่นคือ

1) มีห้องหรือพื้นที่รองรับอย่างเหมาะสม แยกเป็นสัดส่วนอย่างชัดเจนและอาจมีสิ่งอำนวยความสะดวกจัดหาไว้ด้วย พื้นที่เช่นนี้ถือเป็นการออกแบบพื้นฐานที่ควรจะมี และมีลักษณะเป็นพื้นที่ส่วนตัว กรณีตัวอย่าง เช่น ห้องพักแม่บ้าน-ภารโรง ชั้นที่ 1 ตึก 9 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง อาคารดังกล่าวสูง 6 ชั้น สร้างขึ้นช่วงปี 2539 เป็นอาคารเรียนรวมและชั้นล่างเป็นสำนักงานคณะ ภายในประกอบด้วยห้องพักของผู้บริหารคณะและห้องสมุด บุคลากรที่ใช้ห้องนี้มีทั้งลูกจ้างประจำ และลูกจ้างชั่วคราว และยังไม่มีกรงี่ว่าจ้างผ่านบริษัททำความสะอาด พวกแม่บ้านมีหน้าที่ ปิด-เปิดอาคารและห้องเรียน ทำความสะอาด ห้องพักนี้มีสิ่งอำนวยความสะดวกตั้งแต่ เต้าแก๊ส, ตู้เย็น, ตู้น้ำดื่ม, โต๊ะกินข้าว พร้อมอุปกรณ์งานขามต่างๆ พื้นที่นี้บ่อยครั้ง เจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการก็มาร่วมรับประทานอาหารเช้า กลางวันหรือช่วงพักอีกด้วย พื้นที่เช่นนี้นับเป็นพื้นที่อันเหมาะสมจนแทบจะเรียกได้ว่าเป็นพื้นที่ในอุดมคติสำหรับแม่บ้าน-ภารโรงที่เป็นพื้นที่ที่กลางใช้สำหรับพักผ่อน, รับประทานอาหารและกิจกรรมยามว่างได้เป็นอย่างดี

2) มีพื้นที่รองรับ แต่เป็นการใช้ร่วมกับพื้นที่ของอาคารที่มีอยู่แล้ว ลักษณะนี้มีทั้งส่วนที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ของแม่บ้าน-ภารโรงกับการใช้สอยอาคารในรูปแบบเดิม นั่นคือ มีการจัดโต๊ะและที่นั่งให้ตามอัธยาศัยเพื่ออำนวยความสะดวกให้กับพื้นที่ ส่วนกลางมากกว่าจะเป็นพื้นที่เฉพาะที่มีลักษณะส่วนตัว และยังมีอีกลักษณะหนึ่งที่มหาวิทยาลัยจัดเตรียมไว้ให้บริการพื้นที่เหลือใช้ของอาคาร พื้นที่ของแม่บ้าน-ภารโรง บริเวณห้องพักอาจารย์ภาควิชาประวัติศาสตร์ ชั้น 1 อาคาร HB2 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อาคารดังกล่าวเป็นหนึ่งในกลุ่มอาคารแรกของมหาวิทยาลัยที่สร้างขึ้นราวปลายทศวรรษ 2500 จึงสะท้อนได้ดีถึงการออกแบบพื้นที่ในยุคเริ่มแรกของ

มหาวิทยาลัย ห้องดังกล่าวได้รับการออกแบบให้มีห้องพักอาจารย์ล้อมรอบพื้นที่ว่างตรงกลางอันเป็นที่ตั้งของโต๊ะประชุม และที่นั่งพักของลูกจ้างประจำ ภายในห้องนี้มีห้องน้ำอยู่ภายในด้วยซึ่งอำนวยความสะดวกอาจารย์และแม่บ้าน-ภารโรง รวมถึงผู้ใช้งานอื่นๆ ดังนั้นพื้นที่ของแม่บ้าน-ภารโรงจึงถูกใช้ร่วมกับส่วนกลางของห้องพักอาจารย์ ภายในห้องมีสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างเช่น เตาไมโครเวฟ ตู้กดน้ำ ตู้เย็น บ่อยครั้งที่นักศึกษา อาจารย์ และแม่บ้านจะมีกิจกรรมร่วมกันในห้องนี้

กรณีของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พื้นที่สำหรับแม่บ้าน-ภารโรงที่จัดเตรียมไว้ให้จากพื้นที่เหลือใช้ พบว่าอาคารคณะมนุษยศาสตร์ 1 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่พบว่าเปิดใช้ในปี พ.ศ.2534 (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2559) มีที่นั่งพักของแม่บ้าน-ภารโรง หน้าห้องน้ำอาจารย์ชาย พื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะเป็นเพียงโต๊ะและเก้าอี้นั่งพักอยู่หน้าห้องน้ำที่มีพื้นที่ว่างเหลือ นอกจากนั้นยังมีบริเวณไม้ไกลกันนั่งที่เป็นห้องซักล้าง กล่าวกันว่าได้กลายเป็นสำนักงานของเหล่าแม่บ้าน-ภารโรงไปโดยปริยาย พวกเขาทั้งหมดมีสถานะเป็นพนักงานที่บริษัททำความสะอาดส่งมา (อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ไม่เปิดเผยนาม, 2559) ส่วนอาคารคณะสังคมศาสตร์ 4 มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่มีพิธีเปิดในปี พ.ศ.2553 เป็นอาคารสูง 9 ชั้น มีพื้นที่ใช้สอยรวม 19,090 ตารางเมตร นับเป็นอาคารสำคัญเนื่องจาก ใช้เป็นอาคารหลักด้านการบริหาร การเรียนการสอนวิชาพื้นฐาน ห้องเรียน ห้องประชุมสัมมนา ศาลจำลอง และห้องปฏิบัติการของภาควิชาต่าง ๆ ของคณะ (งานประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2553) ส่วนพื้นที่ของแม่บ้านมีลักษณะคล้ายกับอาคารคณะมนุษยศาสตร์ 1 คือ บริเวณใกล้ห้องน้ำจะมีพื้นที่ว่างอยู่ แต่จะใช้โต๊ะสูงกันแบ่งพื้นที่ไม่ให้คนมองเข้าไปได้

กรณีที่จัดเตรียมไว้ให้และมีลักษณะชั่วคราว คือ เต็นท์ที่พักแม่บ้าน-ภารโรง บริเวณอาคารศูนย์เอเชียศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต แม่บ้านเหล่านี้คือพนักงานจากบริษัททำความสะอาดเช่นกัน แตกต่างจากก่อนหน้านี้มีลูกจ้างประจำสองคน ก่อนที่จะเกษียณและเสียชีวิต จะมีห้องพักภายในอาคารให้ (พนักงานมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ไม่เปิดเผยนาม, 2559) ยิ่งตอกย้ำให้เห็นถึงสภาพการทำงานที่แตกต่างนำมาซึ่งการดูแลจัดการพื้นที่ที่ไม่เหมือนกันอีกด้วย

3) จัดเตรียมไว้ให้ในสภาพที่พอทนได้ หรือมีพื้นที่เหลืออยู่ในอาคาร แล้วแม่บ้านดัดแปลงไว้ใช้ในสถานการณ์เฉพาะหน้า ในพื้นที่เช่นนี้เหล่าแม่บ้าน-ภารโรงปรับใช้พื้นที่ในอาคารที่พอจะมีอยู่ให้เกิดประโยชน์ในการพักผ่อนของตน และส่วนใหญ่มหาวิทยาลัยจะไม่ได้รับรู้ หรือแม้จะรับรู้ก็ไม่ได้อำนวยความสะดวกแก่พวกเขาเท่าใด ภายในอาคาร HB7 คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นอาคารสูง 9 ชั้น เป็นทั้งอาคารเรียนรวม และเป็นอาคารสำนักงานของคณะและผู้บริหารคณะ พบว่ามีอย่างน้อย 3 จุดที่มีการดัดแปลงการใช้พื้นที่โดยเหล่าแม่บ้าน-ภารโรง (พนักงานมหาวิทยาลัยสายสนับสนุน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่เปิดเผยนาม, 2559) จุดแรกใช้ที่ว่างของอาคารบริเวณหนึ่งของชั้น มีขนาดประมาณ 2.5 x 3 เมตร เกิดจากการใช้ตู้ไม้กันเพื่อแบ่งพื้นที่และเก็บของจิปาถะ ภายในมีโต๊ะและเก้าอี้ พร้อมเก้าอี้เล็กเซอร์ไม์เก้าๆ หนึ่งตัว พร้อมกับพัดลม เป็นที่รวมตัวกันของแม่บ้านเวลากินข้าว ถือเป็นจุดที่กว้างขวางที่สุด มีหน้าต่างและ

แสงสว่างทำให้อากาศถ่ายเท จุดที่สองอยู่ในห้องเก็บของในพื้นที่ประมาณ 1 x 2 เมตร ล้อมรอบด้วยตู้เหล็กเก็บเอกสารและวัสดุ บริเวณนี้แม่บ้านนำเอาแผ่นฟิวเจอร์บอร์ดมารองนอน พร้อมกับเก้าอี้เล็กเซอร์ไม้อ่างๆ สำหรับวางสิ่งของอย่างขวดน้ำ ทิชชู รองเท้า หนังสือพิมพ์ มีเพียงคนเดียวที่ใช้พื้นที่นี้ คาดว่าเป็นการจัดเตรียมเอาเองตามมีตามเกิด แต่ก็ยังมีหน้าต่างและแสงสว่างธรรมชาติเข้ามา เวลากินข้าวก็จะไปรวมตัวกันในจุดแรกที่กล่าวถึง ส่วนจุดที่สาม เป็นพื้นที่ห้องเก็บของขนาด 1 x 1 เมตร สำหรับอยู่คนเดียวภายในเก็บสิ่งของเครื่องใช้ของแม่บ้าน แต่พัดลมเครื่องเดียวก็กินพื้นที่ไปเศษหนึ่งส่วนสี่ของห้องแล้ว ห้องดังกล่าวเป็นห้องที่มีเพียงประตูเท่านั้น ไม่มีหน้าต่างใดๆ ต้องอาศัยไฟฟ้าจากหลอดฟลูออเรสเซนต์เท่านั้น

อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ศูนย์ขอนแก่น เป็นอาคารสูง 3 ชั้น สร้างเสร็จปี 2554 (อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ศูนย์ขอนแก่น ไม่เปิดเผยนาม, 2559) พบป้าย "ห้องภารโรง (Janitor Room)" ที่แสดงให้เห็นถึงการเตรียมจากผู้บริหาร แต่น่าเสียดายว่า ห้องดังกล่าวอยู่ติดกับห้องน้ำ และกลายเป็นห้องที่ใช้สำหรับเก็บอุปกรณ์ทำความสะอาด มากกว่าจะเป็นพื้นที่พักผ่อนสำหรับมนุษย์ได้ เนื่องจากมีลักษณะที่คับแคบ ภายในไม่มีหน้าต่าง เช่นเดียวกับอีกห้องหนึ่งในอาคารเดียวกันพบว่าภายในมีลักษณะคล้ายส่วนซักล้างที่มีการปูกระเบื้องเพื่อใช้ในการเก็บอุปกรณ์ทำความสะอาด และซักล้างอุปกรณ์ดังกล่าว ทำให้แม่บ้านต้องไปอาศัยห้องสมุด โรงอาหาร โถงใหญ่ของอาคารเรียนรวมเป็นจุดพัก ซึ่งพวกเขาที่จะเดินไปมาเพื่อดูแลและทำความสะอาดพื้นที่ดังกล่าวไปด้วย

สำหรับห้องเก็บของ ชั้นที่ 1 ใน อาคารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ที่เป็นอาคารสูง 3 ชั้น (อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ไม่เปิดเผยนาม, 2559) มีเรื่องเล่าอยู่ว่า อาจารย์มักจะไต่กลิ่นการทำกับข้าวลอยขึ้นมาชั้นที่สาม จากบริเวณห้องดังกล่าวช่วยตอกย้ำให้กับ การรับรู้สถานะว่า มีอยู่ แต่มองไม่เห็นซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับความคลุมเครือและกำวมของผี กระนั้นห้องเก็บของนี้ ภายในจะเป็นส่วนระบบท่อน้ำประปาและท่อโสโครก พื้นที่ว่างภายในได้ปรับใช้สำหรับวางโต๊ะ และมีชั้นวางของและจานชาม และสังเกตว่าภายในจะมี ก๊อกน้ำ และรูระบายน้ำ พื้นที่ดังกล่าวคงใช้ในการล้างจานชามที่ใช้งานด้วย

4) ไม่ได้จัดเตรียมพื้นที่ไว้ให้ แม่บ้านต้องไปอาศัยตามบันได ห้องน้ำ ซ่อนนี้อาจเป็นไปได้ว่า อาคารอาจมีห้องหรือพื้นที่รองรับไว้แต่ไม่เพียงพอกับปริมาณแม่บ้าน-ภารโรง ดังพบเห็นได้จาก อาคารวิทยาลัยการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (เรียกว่า อาคาร D) ซึ่งเป็นอาคารสูง 4 ชั้น ไม่มีห้องพักให้แม่บ้าน ทำให้พวกเขาต้องไปกินข้าวในห้องควบคุมไฟฟ้า ของห้องเรียนใหญ่ (อาจารย์ วิทยาลัยการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ไม่เปิดเผยนาม, 2559) อาคาร E1 มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง (อาจารย์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, 2559) ไม่มีห้องพักให้แม่บ้าน-ภารโรง พบว่า แม่บ้านต้องไปแสวงหาพื้นที่พักผ่อนเอง เช่น แม่บ้านเลือกที่จะเลือกใช้ห้องเครื่องระบบไฟฟ้า-แอร์ ที่นับว่าเสี่ยงอันตรายอยู่ด้วย หรือกรณีที่แม่บ้าน-ภารโรง คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรเลือกใช้พื้นที่บริเวณบันได (คมกฤษ อู่เต็งเต่ง, 2559) ทั้งนี้ แม่บ้าน-ภารโรงเหล่านี้ ส่วนใหญ่มักเป็นพนักงานของบริษัททำความสะอาด

ลักษณะของที่พักทั้ง 4 ประเภทของแม่บ้านเป็นการจัดชุดเพื่ออธิบายแบบแผนที่พบเจอ ในด้านหนึ่งมันแสดงให้เห็นถึงความคิดเกี่ยวกับการจัดพื้นที่แม่บ้าน-ภารโรงในลักษณะต่างๆ ตั้งแต่พื้นที่ในอุดมคติไปจนถึงพื้นที่ที่แรงงานเหล่านั้นต้องปรับสภาพเฉพาะหน้ากันไป อีกด้านหนึ่งการจัดพื้นที่เช่นนี้สะท้อนถึงลำดับศักดิ์ของการใช้พื้นที่ภายในสถาบันอุดมศึกษาที่ทำให้เหล่าแม่บ้าน-ภารโรงเหล่านั้นกลายเป็นผู้ถูกทำให้ไร้ตัวตน และไร้สวัสดิการของพื้นที่พักผ่อนมากขึ้นทุกที แปรผันไปตามสภาพการจ้างงานที่เลวร้ายลงในสถาบันอุดมศึกษา สภาพของพื้นที่ดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นวิถีแห่งการผลิตที่กำหนดสภาพการใช้ชีวิตของเหล่าแม่บ้าน-ภารโรงที่เป็นคนในสถานะรองโดยผู้ว่าจ้างนั่นคือ องค์กรอย่างสถาบันอุดมศึกษา อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนตระหนักดีถึงข้อจำกัดของการเป็นผู้พูดแทนของผู้เขียนที่มีต่อกลุ่มแม่บ้าน-แรงงานที่อาจจะไม่ผลต่อการสร้างความเข้มแข็งในการพึ่งพิงตนเองได้ในการเปล่งเสียงของพวกเขาเอง ดังที่ สปีวักได้วิจารณ์ไว้

สรุป

สภาพพื้นที่ที่พักของแม่บ้าน-ภารโรง ในกรณีศึกษานี้เลือกสถาบันอุดมศึกษา นอกจากจะสะท้อนความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่แล้ว ยังสอดคล้องกับสภาพการจ้างงาน อันจะเป็นตัวกำหนดพื้นที่ทางสังคมของแรงงานอย่างพวกแม่บ้าน-ภารโรงไปในตัว นั่นคือแม่บ้าน-ภารโรงที่เป็นลูกจ้างประจำมักจะถูกนับเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างองค์กร และครุภัณฑ์ที่เกี่ยวข้อง ขณะที่แม่บ้าน-ภารโรงที่มาจากบริษัททำความสะอาด หากองค์กรใจกว้างก็จะมีการจัดเตรียมพื้นที่ให้เขาอย่างเป็นสัดส่วน แต่สำหรับผู้ที่ไม่ได้รับสวัสดิการเชิงพื้นที่ เหล่าแม่บ้าน-ภารโรงก็ต้องปรับตัวในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการอาศัยชั่วคราวในพื้นที่ชั่วคราว ไม่ว่าจะป็นโถงบันได ม้านั่งหิน หรือกระทั่งการเลือกใช้พื้นที่ว่างที่หลงเหลืออยู่ภายในอาคาร ไม่ว่าจะเป็นห้องเก็บของ ห้องควบคุมไฟ ช่องว่างที่ไม่มีแม้แต่หน้าต่างจะระบายอากาศ เพื่อใช้เป็นที่พักผ่อนชั่วคราว ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นทั้งการรับรู้หรือไม่รับรู้ของสถานศึกษานั้นๆ ด้วย สภาพการจ้างงานของแม่บ้าน-ภารโรงที่มีแนวโน้มแย่ อันเนื่องมาจากการที่สถานศึกษาต้องการจะลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการในนามของพนักงานประจำ ทำให้มีการจ้างแม่บ้าน-ภารโรงมาจากบริษัททำความสะอาดมากขึ้น ทำให้สถานศึกษาเหล่านั้นไม่จำเป็นต้องรับผิดชอบชีวิตของพวกเขา กรณีนี้ได้แสดงให้เห็นถึงสวัสดิการเชิงพื้นที่ที่ที่พัก การกำหนดพื้นที่ดังกล่าวนี้สัมพันธ์กับการออกแบบก่อสร้างในขั้นต้น และการปรับใช้อาคารในภายหลังสะท้อนให้เห็นถึงการผลิตพื้นที่ภายใต้สภาพการจ้างงานของกลุ่มคนที่อยู่ในสถานะรอง อย่างไรก็ตามไม่ใช่เฉพาะสถาบันอุดมศึกษาเท่านั้นที่พวกแม่บ้าน-ภารโรงประสบปัญหา ในอาคารสาธารณะและสถานที่ราชการต่างๆ ก็ประสบปัญหาดังกล่าวเช่นกัน เพียงแต่ว่ายังมีใครศึกษาอย่างจริงจัง

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- International Trade Union Confederation. (2010). *Decent work, decent life for domestic workers : ITUC Action Guide*
- Lefebvre, Henri. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Spivak, Gayatri Chakavorti. (1988). "Can the Subaltern Speak?". In Nelson, Cary and Grossberg, Lawrence. (eds.) *Marxism and the Interpretation of Culture* (pp. 271-313). Urbana: University of Illinois Press

เอกสารภาษาไทย

- กรุงเทพธุรกิจออนไลน์. (2559). กัมพูซาร่วมมาเลเซียเพิ่มรักษาสีทธิ-ปลอดภัยลูกจ้างแม่บ้าน. สืบค้น สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม จาก <https://goo.gl/jSVs73> (4 สิงหาคม 2559)
- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2558). "จาก 'มดลูกก็ปัจจัยการผลิต' ถึงภาคบริการ: ทำไมผู้หญิงต้องปลดแอกตัวเองจากระบบทุนนิยม". *รัฐศาสตร์สาร*, 36 : 3 (กันยายน-ธันวาคม 2558)
- คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.). (2559). ช่างคนทำงานบ้าน เผยไร้สวัสดิการขั้นพื้นฐาน ร้องรัฐปกป้องคุ้มครองสิทธิอาชีพแม่บ้าน. <https://goo.gl/3Znqva> (16 พฤศจิกายน 2553) สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559
- คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2559). เกี่ยวกับคณะ. สืบค้นเมื่อ 4 ตุลาคม 2559 จาก <http://www.human.ku.ac.th/newdesign/index.php/th/about-us-th>
- คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1996/2523. (2523)
- คำพิพากษาศาลฎีกาที่ 1944/2538. (2538)
- งานประชาสัมพันธ์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. (2553) "พิธีเปิด "อาคารศรีรัศมี" ". เข้าถึงจาก <https://goo.gl/OKvFyS> เข้าถึงเมื่อ 4 ตุลาคม 2559
- ทีมข่าวแรงงาน ประชาไท (2558 ก.). ชีวิตลำเค็ญ 'คนทำงานแม่บ้าน' จาก 'อินโดนีเซีย'. สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม จาก <http://prachatai.com/journal/2015/02/58014> (20 กุมภาพันธ์ 2558)
- ทีมข่าวแรงงาน ประชาไท (2558 ข.). "ชีวิตลำเค็ญ 'คนทำงานแม่บ้าน' จาก 'อินโดนีเซีย (ตอน2)". สืบค้นจาก <http://prachatai.com/journal/2015/04/58980> (26 เมษายน 2558) สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559
- ประกาศโรงเรียนแม่ทวียาคม เรื่อง ประกาศรับสมัครลูกจ้างชั่วคราว ตำแหน่ง นักการภารโรง (แม่บ้าน), สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559 จาก <https://goo.gl/CON2dw> (24 กันยายน 2557)
- ประกาศวิทยาลัยเทคนิคสัททีบ เรื่อง การรับสมัครลูกจ้างนักการภารโรงและแม่บ้านทำ ความสะอาด, สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559 จาก http://www.tatc.ac.th/files/20100887_16080515150149.pdf (5 สิงหาคม 2559)
- ประชาไท. (2559 ก.). "คนทำงานบ้านทั่วโลกร้อยละ 90 ไม่มีประกันสังคม ที่ฮ่องกงร้อยละ 17 ถูกใช้แรงงานบังคับ". <http://prachatai.com/journal/2016/03/64898> (28 มีนาคม 2559) สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม

2559

- ประชาไท. (2559 ข.). พนักงานทำความสะอาด 'คุณพี่-คุณน้ำ-คุณป้า-คุณย่า-คุณยาย' ในที่ทำงาน. สืบค้นจาก <http://prachatai.com/journal/2015/08/60987> (23 สิงหาคม 2558) สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559
- ประชาไท. (2559 ค.). ฮิวแมนไรท์วอทช์จียูเออีคุ้มครองแม่บ้านจากต่างชาติ. สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559 จาก <http://prachatai.com/journal/2014/10/56185> (24 ตุลาคม 2557)
- มติชนออนไลน์. (2559) "เจ๋งได้อีก! คนบดีสี่สารมวลชน มช. ปลอมเป็นภารโรง หวัง ปลุกจิตสำนึกให้ น.ศ.ใหม่ (ชมคลิป)". สืบค้นเมื่อ 30 สิงหาคม จาก <http://www.matichon.co.th/news/235534> (3 สิงหาคม 2559)
- สิงห์ สุวรรณกิจ. (2558). "งานศึกษาผู้อยู่ในสถานะรอง" : ทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์ และมวลชนผู้เคลื่อนไหว". *วารสารสังคมศาสตร์*, 27 : 1(มกราคม-มิถุนายน) สานิต สมมิตร. (2529). *การศึกษาบทบาทหน้าที่และขวัญกำลังใจของนักการภารโรงสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาขอนแก่น วิทยานิพนธ์ การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.*
- สำนักประชาสัมพันธ์จังหวัดนครนายก. (2558) "วิทยาลัยเทคนิคนครนายก มีความประสงค์จะรับสมัครบุคคลเข้าทำงานเป็นลูกจ้างชั่วคราว ตำแหน่ง นักการภารโรง(แม่บ้าน) จำนวน 1 อัตรา อัตราจ้าง 5,340 บาท ตำแหน่ง นักการภารโรง (ภาคสนาม) จำนวน 2 อัตรา อัตรา 5,340 บาท". สืบค้นจาก http://pr.prd.go.th/nakhonnayok/ewt_news.php?nid=932 (16 กรกฎาคม 2558) สืบค้นเมื่อ 31 สิงหาคม 2559

สัมภาษณ์

- คมกฤษ อยู่เต็งเค่ง, (2559) อาจารย์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตสนามจันทร์, สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2559
- ธนรรค เวชสุนทร, (2559) ผู้ปกครองนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนเซนต์แอนดรู ระยอง, สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2559
- พนักงานมหาวิทยาลัยสายสนับสนุน คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2559
- พนักงานมหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2559 และ 2 กันยายน 2559
- อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ศูนย์ขอนแก่น ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2559
- อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2559
- อาจารย์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2559
- อาจารย์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 3 กันยายน 2559
- อาจารย์ วิทยาลัยการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2559

อาจารย์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลรัตนโกสินทร์ (วิทยาลัยเพาะช่าง)ไม่เปิดเผยนาม, (2559), สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2559

Translated Thai References

Documents

- Announcement of Mae Tha Wittayakhom School. (2016). *Application for temporary employee in janitor position*. Retrieved 4th October, from <https://goo.gl/CON2dw> (24th September 2014)
- Announcement of Sattaheeb Technical College. (2016). *Application for employee in janitor and cleaner position*. Retrieved 31st August, from http://www.tatc.ac.th/files/20100887_16080515150149.pdf (5th August 2016)
- Bangkokbiznews. (2016). *Cambodia and Malaysia cooperate to protect rights and safety of domestic workers*. Retrieved 31th August, from <https://goo.gl/jSVs73>
- Faculty of Humanities, Kasetsart University.(2016). *About us*. Retrieved 4th October, from <http://www.human.ku.ac.th/newdesign/index.php/th/about-us-th>.
- Justice for Janitors History Project. "Timeline". access from <http://socialjusticehistory.org/projects/justiceforjanitors/timeline> access on 2 September 2016
- Kitirianglarp, K. (2015). From 'Womb is also factor of production' to origin of service sector in Capitalism: the reproduction, domestic work and women in Autonomist Marxism. *Rattasartsarn*, 36: 3 (September-December).
- Labour NEWS Staff, Prachathai (2015 A). *Suffering life 'domestic workers' from 'Indonesia'*. Retrieved 31th August, from <https://goo.gl/OKvFyS> (20th February 2015)
- Labour NEWS Staff, Prachathai (2015 B.). *Suffering life 'domestic workers' from 'Indonesia (Part 2)'*. Retrieved 31th August, from <https://goo.gl/OKvFyS> (26th April 2015)
- Matichon Online. (2016). *The Dean of Faculty of Mass Communication, Chiangmai University disguised himself as a janitor to teach freshmen*. Retrieved 31th August, from <http://prachatai.com/journal/2015/08/60987> (23th August 2015)
- Nakhon Nayok's public relation of Office. (2016). *Nakhon Nayok Technical College requires to recruit employers in a cleaner (salary 5,340 baht/month) and 2 janitor position (salary 5,340 baht/month)*. Retrieved 30th August, from <http://prachatai.com/journal/2015/08/60987> (23th August 2015)

- Prachatai. (2016 A). *Human Right Watch warned UAE to protect foreign maid labor*. Retrieved 31th August, from <http://prachatai.com/journal/2014/10/56185> (24th October 2014)
- Prachatai. (2016 B). *Cleaners 'sisters-aunts-grandmom' in workplaces*. Retrieved 31th August, from <http://prachatai.com/journal/2015/08/60987> (23th August 2015)
- Prachatai. (2016 C). *90% of Domestic workers worldwide don't have social security, 70% in Hongkong are forced to work*. Retrieved 31th August, from <http://prachatai.com/journal/2016/03/64898> (28th March 2016)
- Public relation unit, Kasetsart University. (2016). *Open ceremony "Srirat Building"*. Retrieved 4th October, from <https://goo.gl/OKvFyS>
- Suwannakij, S. (2015). "Subaltern Studies": Rethinking Historiography and the Movement from Below. *Journal of Social Sciences*, 27 : 1 (January-June)
- Sommit, S. (1986). *The Study of Role and Morale of Janitors in Khonkhen Elementary Office*. Master Thesis of Education, Education Administration, Graduate School, Khon Khaen University.
- Thai Action Committee for Democracy in Burma. (2016). *Network of domestic work revealed no basic welfare for them and demand government to protect their rights*. Retrieved 31th August, from <https://goo.gl/3Znqva> (16th November 2010).

Interviews

- Lecturer at College of Politics and Governance Mahasarakham University, incognito. (2016), interview 1st September.
- Lecturer at Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Loei University, Khon Khaen campus, incognito. (2016), interview 2nd September.
- Lecturer at Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Loei University, Khon Khaen campus, incognito. (2016), interview 29th August.
- Lecturer at Maefahluang University, incognito. (2016), interview 3rd September.
- Lecturer at Rajamangala University of Technology Rattanakosin (Porchang College), incognito. (2016), interview 28th August.
- Lecturer at Thammasat University, incognito. (2016), interview 29th August.
- Uitekkeng, K. (2016). Lecturer at Faculty of Arts, Silpakorn University, Nakhon Pathom Campus, interview on 28th August.
- University Staff at Faculty of Humanities, Chiangmai University, incognito. (2016), interview 2nd September.
- University Staff at Thammasat University, incognito. (2016), interview 29th August.

สถานที่มองไม่เห็นของแม่บ้านและภารโรงในพื้นที่ทำงาน กรณีศึกษาศาสนาบ้านอุดมศึกษา

Vessoonthorn, T. (2016). Father of student in 1st grade in elementary school, St.Andrews School, Rayong, interview 29th August.